

Вујадин ИВАНИШЕВИЋ¹, Предраг ЛУТОВАЦ²

¹*Археолошки институт, Београд*, ²*Полимски музеј, Беране, Црна Гора*

ОСТАВА СРПСКОГ И БОСАНСКОГ СРЕДЊОВЕКОВНОГ НОВЦА ИЗ БРСКОВА

Абстракт: Музеј Полимља у Беранима чува у својим фондовима један важан налаз српског и босанског средњовековног новца. У питању је мања остава која је откривена седамдесетих година прошлог века приликом радова у руднику Брсково. Налаз чини 6 средњовековних новчића, четири динара српског цара Стефана Уроша (1355-1371) (бр. 1-4) и два полудинара босанског бана Твртка I Котроманића (1354-1377) (бр. 5-6). Српски новац чине ковања цара Уроша: два примерка врсте 9.17 (бр. 1-2) и по један врсте 9.18 (бр. 3) и 9.19 (бр. 4), док је босански представљен са два ретка полудинара бана Твртка I Котроманића.

Налаз оставе новца у Брскову, некадашњем важном рударском средишту, указује да је рудник био активан све до седамдесетих година 14. века, о чему је посебно писао Игнациј Воје у својој расправи о Брскову.

Кључне речи: Србија, Босна, новчарство, Брсково, динар

Музеј Полимља у Беранима чува у својим фондовима један важан налаз српског и босанског средњовековног новца. У питању је мања остава која је откривена седамдесетих година прошлог века приликом радова у руднику Брсково. У остави се, поред новца, налазио један наковањ са натписом који је предат приватном лицу. Наковањ је у међувремену изгубљен чиме смо ускраћени могућности да налаз проучимо у целости. Ово је посебно важно јер описани предмет – наковањ са натписом – највише подсећа на доњи део калуца за откивање новца.

Налаз чини 6 средњовековних новчића, четири динара српског цара Стефана Уроша (1355-1371) (бр. 1-4) и два полудинара босанског бана Твртка I Котроманића (1354-1377) (бр. 5-6). Остава је врло хомогена будући да се у њој налазе емисије новца коване у распону од 15 до 20 година. Другу карактеристику налаза представља чињеница да су у њему похрањене ретке емисије

* vivanise@eunet.rs

српског и босанског новца. Поред овога треба поменути да је остава откривена на простору једног од најважнијих рудника средњовековне Србије, чији се врхунац експлоатације ставља у другу половину 13. и прве деценије 14. века.

Српски новац чине ковања цара Уроша: два примерка врсте 9.17 (бр. 1-2) и по један врсте 9.18 (бр. 3) и 9.19 (бр. 4). Ради се о динарима који се одликују посебним стилем у односу на друге емисије цара Уроша. Представе на новцу су "упрошћене" и сведене на основне линије, а код појединих емисија, као 9.19, ликови попримају форму карикатуре. Поред овога натписи који уоквирују представе су често потпуно искривљени, а каткад и изведени измишљеним словима, што отежава сваку прецизнију атрибуцију. Једино се јасно разазнају сигле, најчешће R-V и P-L. Поменута ковања цара Уроша везују се за северне области српске државе будући да су ове емисије налажена искључиво у оставама похрањеним на поменутој територији. Ради се о налазима из Коштунића и Смедеревске Паланке. У првој остави (укупно 59 динара), склоњеној око 1365/1371. године, врсте 9.18 и 9.19 представљају главни део монетарне масе са 32,2% и 40,7%, док у другој остави (745 динара), похрањеној нешто касније око 1371/1380. године, врсте 9.17, 9.18 и 9.19 чине свега 4% присутних емисија новца.¹ Један примерак врсте 9.19 откивен је у гробу у средњовековној некрополи у месту Дићи подно Рудника.² Судаћи према оставама, посебно налазу из Коштунића, наведена ковања цара Уроша могу се оквирно датовати у шездесете године 14. века.

Посебност оставе из Брскова чини врста 9.17 са представом Христа који седи на престолу са наслоном на аверсу и цара, лево и св. Стефан, десно који му предаје заставу на реверсу. Реч је о реткој емисији чији једини примерак, некада у колекцији В. Јовановића, потиче из оставе из Смедеревске Паланке. Натпис на реверсу Сергије Димитријевић је прочитао као OPUP-VSIO.³ У нашем малом налазу присутна су два примерка ове ретке врсте, од којих је један, на жалост, знатно изломљен. Захваљујући првом, боље очуваном динару у могућности смо да исправимо опис овог важног ковања. Наиме у монографији „Новчарство средњовековне Србије” претпостављено је да св. Стефан владару предаје двоструки крст, док се на примерку из оставе Брсково назире обриса заставе.⁴ Овај динар као и онај из оставе из Смедеревске Паланке обележени су лоше очуваним натписом са искривљеним словима, услед чега смо у немогућности да легенду јасно протумачимо. Оба поменута примерка означена су истом сиглом на аверсу P-, с том разликом што је на примерку из Брскова

1 Иванишевић 2001, 111 и 144-145.

2 Жеж 2001, 140.

3 Димитријевић 1972, 71-73, сл. 1-2.

4 Иванишевић 2001, 259, табла 3.

слово Р стилизовано и више личи на врежу. Стил оба динара је врло сличан и он указује на истог калупара и вероватно ковницу.

Врста 9.18 је тек у новије време опредељена као ковање цара Уроша.⁵ Растислав Марић је ову емисију, на основу оставе из Коштунића, определио као имитацију новца цара Душана, будући да представља директну копију бројних емисија динара овог владара.⁶ Са своје стране, С. Димитријевић је овај динар везао, без утемељења, за краља Уроша савладара цара Душана.⁷ Појављивање ове емисије у оставама похрањеним после смрти цара Душана 1355. године, Коштунићи, Смедеревска Паланка, Косово Поље и сада Брсково, јасно опредељују ово ковање као регуларну емисију цара Уроша. Потребно је истаћи да се ово ковање и према метрологији сврстава у период после 1355-1360. године.⁸ Динар врсте 9.18 из оставе из Брскова се разликује од до сада познатих примерака по новој сигли на аверсу N-. Остали примерци ове врсте обележени су сиглом R-V, која је опредељена као ознака ковнице Рудник.⁹

Последњи динар у нашој остави јесте врста 9.19 која припада скупини стилски истородних динара цара Уроша врстама 9.19-9.23. Ова група новца има за узоре предлошке са ковања цара Душана и цара Уроша, његових емисија из централних и јужних области. Ради се о последњим ковањима цара Уроша, која су послужила као узор за емисије Николе Алтомановића и поједина ковања кнеза Лазара.¹⁰

Лоша очуваност новца у остави из Брскова, са изломљеним крајевима, у једном случају са знатним оштећењем плочице, не дозвољавају нам да извршимо метролошку анализу.

Босански новац представљен је са два ретка полудинара бана Твртка I Котроманића. Према подели Ивана Ренђела ова врста је опредељена као први тип денара бана Твртка I. Као други тип денара води се најбројнија емисија овог значајног босанског владара са представом бана који стоји и држи мач и скиптар, која је знатно тежа од прве.¹¹ Средња тежина денара првог типа, према Корпусу И. Ренђела, износи 0,73 г (2 измерена примерка), а денара другог типа 1,58 г (31 примерак).¹² На основу метролошке анализе ковања бана Твртка I прву врсту денара И. Ренђела можемо определити као полудинаре, а другу врсту као динаре будући да је њихова средња тежине за преко 50% већа

5 Иванишевић 2001, 138-139.

6 Марић 1956, 433.

7 Димитријевић 1967, 78-79.

8 Иванишевић 2001, 111-112 и 114-115, графикон 5.

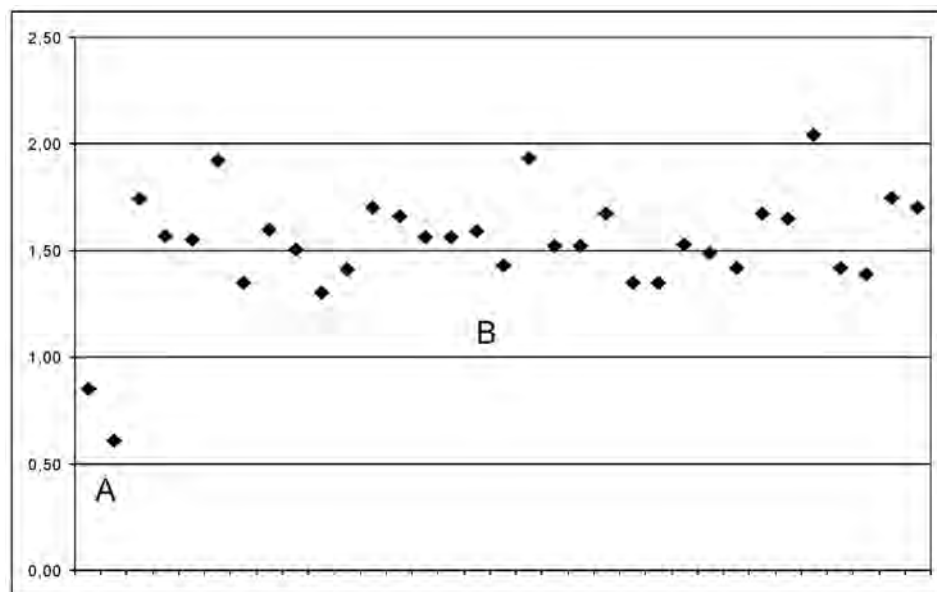
9 Иванишевић 2001, 138.

10 Иванишевић 2001, 139.

11 Rengjeo 1959, 72.

12 Rengjeo 1959, 72-74, бр. 823-864.

од првог типа (Графикон 1). У категорију полудинара сврставају се и пример из оставе из Брскова, будући да теже 0,59 и 0,53 г.

Графикон 1: Тежине новца бана Твртка I: А) Полудинари: Rengjeo 1959, денар 1. тип; Б) Динари : Rengjeo 1959, денар 2. тип.

Полудинари из оставе Брсково разликују се од примерака описаних у Корпусу „Средњовековног новца Хрватске, Славоније, Далмације и Босне“ И. Реиџела, у коме је назначено да бан седи на престолу без наслона окренут лицем и у десној руци држи уздигнут мач, а у левој скиптар са крстом.¹³ Код полудинара из Брскова распоред инсигнија је обрнут, тако да бан у десној руци држи скиптар са крстом, а у левој уздигнут мач (бр. 5-6). Исту диспозицију инсигнија налазимо и код илустрованог примерка у каталогу Б. Јовановића.¹⁴ Додајмо да „Каталог српског средњовековног новца“ С. Димитријевића не бележи ово ковање Твртка I.¹⁵

И. Реиџео у исти, први тип ставља и денар, односно полудинар, са представом владара који седи на престолу и држи преко колена мач.¹⁶ Реч је, потребно је поменути, о засебној емисији полудинара који наставља ковања Стефана II Котроманића (1322-1353). Важно је истаћи да је ово ковање бана Твртка I поменуто у историјским изворима. Наиме 19. марта 1365. године Дубровачки

¹³ Rengjeo 1959, 72, бр. 823 и 824.

¹⁴ Јовановић 2001, 149, бр. 2.

¹⁵ Димитријевић 2001, 476-477: Аутор је неоправдано емисије Твртка II приписао Твртку I.

¹⁶ Rengjeo 1959, 72, бр. 825.

сенат дозволио је бану Босне да у Дубровнику изради калупе са представом Христа на једној и бана са мачем на другој страни »de concedendo domino bano Bosne, quod possit facere fieri in Ragusio aliqua cunia cum Christo ab uno latere et ab alio cum bano cum spata«. Мало веће је допустило златару Радивоју да изради 12 калупа и пунци и да их прикаже Малом већу и да не може учинити ни један више под казном губитка руке - »A minori consilio Radoe aurifici data fuit licentia, quod possit facere inter cunia et ponzonos XII ad faciendum monetam pro servitio domini bani Bosne, que feramenta debeant operari in Bossina. Et preceptum fuit Radoe predicto, quod, factis dictis ferris, debeat huic consilio presentare, et plura ferra non facere sub pena manus.«.¹⁷

Поред званичних емисија новца, у Босни је кован и кривотворен новац. Венеција је писала бану 1366. године да неки босански племићи кују лажан новац по узору на венецијанске новце.¹⁸ Исти новац је имитиран и на простору српске државе, махом на територијама краља Вукашина. У питању су имитације новца у највећем броју случајева ковања дужда Лоренца Тиопола (1268-1275).¹⁹ Овој групи припадају и прва два примерка динара из наше оставе који представљају директну копију венецијанског гроша (бр. 1-2). Једино што их издваја је натпис на новцу OPUP-VSIO који указује да се ради о емисији цара Уроша.²⁰

Остава српског и босанског средњовековног новца из Брскова, иако мала по садржају, допунила је наша сазнања о ковању новца, посебно о ретким емисијама цара Уроша и бана Твртка I. Тешко је разазнати разлоге њеног похрањивања, које на основу свих изнетих запажања можемо ставити у 1360/1370. годину. Оно што је посебно важно јесте да овај налаз јасно указује да је рудник у Брскову био активан све до седамдесетих година 14. века, о чему је посебно писао Игнациј Воје у својој расправи о Брскову.²¹

17 Хисторијски архив у Дубровнику, *Reformationes* XXII f.12: Исписи Дубровачког архива Михаила Петерковића који се чувају у Историјском институту Српске академије наука и уметности.

18 Ljubić 1875, xxiv и 194.

19 Иванишевић 2001, 164-165, врста 25.1.3, сл. 16.

20 Димитријевић 1972, 71-73, сл. 1-2.

21 Воје 1983, 95.

КАТАЛОГ

1.

Ав. []-СI Христ са нимбом, у туники и колобиону, седи на престолу са наслоном окренут лицем. Десном руком благосиља, а у левој држи јеванђеље. Лево у пољу?

Рв. []S[]O[] Цар, лево и св. Стефан, десно који му предаје заставу?, стоје окренути лицем. Краљ у плашту и хаљини у левој руци држи акакију. Св. Стефан са нимбом и у далматики левом руком прихвата јеванђеље.

Оштећен; Тежина 0,56 г; Пречник 18 мм; Оса 12; Исти калуп реверса као број 2. Ljubić 1875, нема; Димитријевић 1972, 71-73, сл. 1-2; Иванишевић 2001, врста 9.17.

2.

Ав. []Христ са нимбом, у туники и колобиону, седи на престолу са наслоном окренут лицем. Десном руком благосиља, а у левој држи јеванђеље.

Рв. []-O[] Краљ, лево и св. Стефан, десно који му предаје заставу?, стоје окренути лицем. Краљ у плашту и хаљини у левој руци држи акакију. Св. Стефан са нимбом и у далматики левом руком прихвата јеванђеље.

Изломљен; Тежина 0,32 г; Пречник 8 мм; Оса 12; Исти калуп реверса као број 1. Ljubić 1875, нема; Димитријевић 1972, 71-73, сл. 1-2; Иванишевић 2001, врста 9.17.

3.

Ав. []Христ са нимбом, у туники и колобиону, седи на престолу са наслоном окренут лицем. Десном руком благосиља, а у левој држи јеванђеље. У пољу лево N.

Рв. Ф – Цар, лево и царица, десно стоје окренути лицем и држе између себе двоструки крст. Цар са затвореном круном, у сакусу, манијаку и дијадими у десној руци држи скиптар са крстом. Царица са отвореном круном, у сакусу, манијаку и дијадими у левој руци држи скиптар са крстом.

Изломљен; Тежина 0,73 г; Пречник 18 мм; Оса 3.

Ljubić 1875, Стефан Душан - цар, В III В II 24-30, 77-94, Т. VIII.15; Иванишевић 2001, врста 9.18.

4.

Ав. $\overline{\Gamma} - \overline{\Gamma}$ Цар са затвореном круном, у сакусу, манијаку и дијадими окренут лицем, јаше надесно или налево. У левој руци држи скиптар са крстом, а у десној акакију.

Рв. $\Gamma\Theta\psi\sigma\cdot - \cdot\sigma\iota\omicron\omega[\]$ Шлем са челенком, велом, дашчицом, розетом и перижаницом окренут надесно.

Тежина 0,74 г; Пречник 17 мм; Оса 9.

Љубић 1875, Неодређен, бр. 19-20, Т. XV.28-29; Димитријевић 1959, 145-146, сл. 23-24; Иванишевић 2001, врста 9.19.

5.

Ав. Христ са нимбом, у туники и колобиону, седи на престолу са високим наслоном окренут лицем. Десном руком благосиља, а у левој држи јеванђеље.

Рв. $+T\psi\epsilon\sigma\Gamma\tau\omicron\psi\lambda\pi\iota\psi\sigma[\]$

Бан у хаљини и са појасом седи на престолу без наслона окренут лицем.

У десној руци држи скиптар са крстом, а у левој уздигнут мач.

Изломљен; Тежина 0,59 г; Пречник 18 мм; Оса 5.

Љубић 1875, нема; Rengjeo 1959, број 823-824.

6.

Ав. Христ са нимбом, у туники и колобиону, седи на престолу са високим наслоном окренут лицем. Десном руком благосиља, а у левој држи јеванђеље.

Рв. $+T\psi\epsilon\sigma\Gamma\tau\omicron\psi\lambda\pi\iota\psi\sigma-S\psi\epsilon$

Бан у хаљини и са појасом седи на престолу без наслона окренут лицем.

У десној руци држи скиптар са крстом, а у левој уздигнут мач.

Изломљен; Тежина 0,53 г; Пречник 18 мм; Оса 3.

Љубић 1875, нема; Rengjeo 1959, број 823-824.

БИБЛИОГРАФИЈА

Димитријевић 1959

С. Димитријевић, Нове врсте српског средњовековног новца, *Сџаринар* IX-X (1959), 137-168.

Димитријевић 1967

С. Димитријевић, Нова серија нових врста српског средњовековног новца II, *Сџаринар* XVII (1967), 77-89.

Димитријевић 1972

С. Димитријевић, Нова серија нових врста српског средњовековног новца VI, *Сџаринар* XXI (1972), 71-80.

Димитријевић 2001

С. Димитријевић, *Кашалої српскої средњовековної новца*, Београд 2001.

Иванишевић 2001

В. Иванишевић, *Новчарство средњовековне Србије*, Београд 2001.

Јовановић 2001

М. Јованович, *Српски средњовековни новац*, Београд 2001.

Јеж 2001

Ж. Јеж, Некропола у Дићи, *Саопштења Републичкої завода за заштитију сџоменика кулџуре XXXII-XXXIII* (2001), 135-147.

Љубић 1875

Ѕ. Љубић, *Опис jugoslavenskih novaca*, Zagreb 1875.

Марић 1956

Р. Марић, *Сџудије из српске нумизмаџике*, Београд 1956.

Rengjeo 1959

I. Rengjeo, *Corpus der mittelalterlichen Muenzen von Kroatien, Slavonien, Dalmatien und Bosnien*, Graz 1959.

Воје 1983

И. Воје, Фрагменти о Брскову, *Исџоријски часопис* XXIX-XXX (1983), 93-100.

